

Kutseõpetaja karjääriteed ja koolitusvajadus – uurimistulemusi

Riin Hiieväli, TLÜ projektijuht, sotsioloogia magistrant

Krista Loogma, TLÜ Haridusuuringute Instituudi direktor, PhD

Marge Kõiva, REKK projektijuht, MA

Oktoobris 2005 käivitus Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse eestvedamisel ja Euroopa Sotsiaalfondi rahastamisel projekt “Kutseõpetajate väljaõppe ja täienduskoolituse süsteemi arendamine”. Projekti sihtrühmaks on kutseõpetajad, kutseõppeasutuste juhtivtöötajad, kõrgkoolide erialaõppejõud ning praktikajuhendajad. Kuivõrd teadmisi kutseõpetajate hariduslikust taustast, töös vajaminevatest oskustest ja teadmistest, õppimisvõimalustest ja –vajadustest nappis, oli projekti esimese etapi eesmärgiks vastavasisulise rakendusuringu läbiviimine. Uuringu eesmärgiks oli eelkõige olemasoleva olukorra kirjeldamine ja sisendi andmine valdkonnapõhistele töögruppidele, kes hakkavad kaardistama kutseõpetaja töös vajalike erialaste pädevuste miinimumnõudeid. Käesolevas artiklis antakse lühiülevaade saadud uurimistulemustest, täispikkuses uuringuaruannet on võimalik lugeda REKK-i kodulehelt (<http://www.ekk.edu.ee>).

Uuringus osales üle 300 kutseõpetaja¹, 68 ettevõtte praktikajuhendajat ja 25 kutseõpetajaid koolitavat õppejõudu. Viidi läbi nii süvaintervjuud kui ankeetküsitlused.

Kutseõpetajate taustast

Uuringu käigus andsid vastuseid pooled tegutsevatest kutseõpetajatest.

Küsitletutest 68% moodustasid naissoost õpetajad. Naisõpetajaid töötab nõ. traditsioonilistel meestealadel (ehitus, elektroonika ja automaatika, metsandus), kuid meesõpetajaid nõ. traditsioonilistel naistealadel on minimaalselt (õmblemine, sekretäritöö, juuksuritöö). Uuringus osalenud kutseõpetajate keskmine vanus on suhteliselt kõrge – 48 aastat, kutseõpetajana ollakse töötanud keskmiselt 13 aastat. Kriitiline on olukord eelkõige kalanduse ja transporditeenuste õppekavadel, kus noorte õpetajate järelkasvu praktiliselt pole.

Kutseõpetajate karjääriteed

Õpetajate koolituse raamnõuded sätestavad formaalsed tingimused kutseõpetajaks kujunemisel. Eesmärgiks oli uurida, millised on tegutsevate õpetajate reaalsed haridus- ja tööteed. Kutseõpetajate karjääriteed on äärmiselt mitmekesised kombinatsioonid erialasest õppimisest keskeri- või kõrghariduse tasemel, töökogemusest, töötamisest

¹ Projekti sihtrühmaks on kutseõpetajad järgmisest 15-st õppekava rühmast e. valdkonnast: hulgi- ja jaekaubandus; majandusarvestus ja maksundus; juhtimine ja haldus; sekretäri- ja ametnikutöö; elektroonika ja automaatika; toiduainetetööstus ja tootmine; tekstiili, rõivaste ja jalatsite valmistamine; ehitus ja tsiviilrajatised; metsandus; kalandus; sotsiaaltöö ja nõustamine; majutamine ja toitlustamine; reisimine, turism ja vaba aja veetmine; juuksuritöö ja iluteenindus; transporditeenused.

kutseõpetajana, pedagoogilisest koolitusest. Kõige levinumad on karjääriteed, mis vastavad kutseõpetaja kvalifikatsiooninõuetele: kõrgkooli lõpetamine, töötamine antud erialal ja seejärel kutseõpetajana tööle asumine. Teiseks levinumaks teeks on keskerihariduse omandamine, töötamine erialal ja seejärel kutseõpetajana tööle asumine. Keskerihariduse omandamist on oma karjääriteel märkinud 53% õpetajatest, kõrghariduslikul õppekaval on õppinud 81% küsitletutest. Seega on paljud kutseõpetajad omandanud nii keskeri- kui ka kõrghariduse. Valdav enamus kutseõpetajatest on läbinud õpetajakoolituse, olgu siis tasemeõppes või väga erinevas mahus kursuste näol. Õpetajakoolitust ei ole läbinud 13% ja hetkel läbib 10% õpetajatest. 16% kutseõpetajate karjääritee ei vasta formaalsetele kvalifikatsiooninõuetele eelkõige seetõttu, et puudub erialane töökogemus.

Erialase hariduse ja kutseõpetaja koolituse läbinute osakaal varieerub valdkonniti – teatud õppekava rühmade puhul omab enamus õpetajaid nii erialast haridust kui (kutse)pedagoogilist haridust, mõnedel õppekavadel töötab seevastu palju neid õpetajaid, kes on antud eriala nõ. õpetama sattunud. 19% õpetajatest on vahetanud ala ja osa neist ka mitu korda. Põhjused, miks eriala vahetati, on valdavalt olnud seotud pigem väliste muutustega, nagu näiteks erialade struktuuri muutused, mõnede erialade õpetamise lõpetamine, õppe vähendamine jms. Üksnes viiendik eriala vahetanud kutseõpetajatest tegid seda soovist hakata õpetama uut ala.

Suurem osa kutseõpetajaid on töötanud kutseõpetajana üle viie aasta ja on üsna kutsekindlad. Karjääriredelil soovitakse liikuda valdavalt horisontaalselt, eelkõige laiendades oma oskuste ja teadmiste profiile kutseõpetajana, hakates õpetama uusi aineid, osaledes erialakomisjonide töös jne. Vähesed kutseõpetajad on orienteeritud vertikaalsele karjäärile (nn tõusule ametiredelil). Nooremad õpetajad näevad suurema tõenäosusega tööalase arengu võimalusena ametijärgu tõstmist, koolisisest karjääriredelil edasilikumist ja ettevõtlusesse tööle suundumist.

See, kuidas õpetajad näevad ideaalis kutseõpetajaks kujunemist, vastab paljuski nende endi karjääritee mudelile. Leitakse, et kutseõpetaja peab olema esmalt omandanud erialase keskeri- või kõrghariduse, seejärel töötanud antud erialal ning kutseõpetajana tööle asumise eel või sellega paralleelselt omandama ka pedagoogilise hariduse.

Kutseõpetaja koolitusvajadus

Hindamaks kutseõpetajate koolitusvajadust, on oluline teada, milliseid oskusi ja teadmisi läheb kutseõpetajatel oma töös vaja. Üld- ja pedagoogilistest oskustest on kutseõpetajatel enda hinnangul kõige enam vaja suhtlemisoskust, seejärel pedagoogilisi pädevusi – aine/kutse edasiandmise oskust, juhendamisoskust ja sotsiaalseid oskusi. Kutseõpetajatelt küsiti, milliseid meetodeid nad õpilastele aine edasi andmisel kõige enam kasutavad. Ülekaalukalt levinuimaiks on traditsioonilised õppemeetodid: loeng (82% õpetajatest kasutab seda peamiste meetodite hulgas) ja õpilastele praktiliste ülesannete andmine (78% kasutab). Sotsiaalseid ja koostööoskusi toetavad õppemeetodid leiavad rakendamist vähemal määral.

Koolitussüsteemi arendamise seisukohalt on vajalik teadvustada, milliseid kanaleid õpetajad eelistavad õppimiseks kasutada. Selgus, et kutseõpetajad õpivad väga paljudest allikatest ja suures ulatuses mitteformaalselt. Samas peavad nad koolitusi kui ühte

õppimisvormi kasulikuks (ca 75% õpetajatest). Omal erialal toimuva kohta vahetut suhtlemist eeldavad infokanalid: koolitused, kolleegid, tarnijad, ettevõtted, kutseliidud, konverentsid, õpilased. Nii õpitakse ettevõtteis toimuva kohta ettevõtetest otse kui ka oma õpilaste vahendusel. Kuigi üldiselt õpitakse väga paljudest allikatest, peetakse kõige tõhusamaks õppimiseks erialakirjandust ning ettevõtetes stažeerimist. Seega nähakse oma teadmiste täiendamise seisukohast ettevõtete juures õppimisel suuremat potentsiaali, võrreldes nõ. klassikaliste koolitustega. Kolmandal kohal on eelistatumate õppimise kanalite hulgas interneti vahendusel teadmiste omandamine. Internet on saanud üheks keskseks õppimise võimaluseks ja üsna suur hulk kutseõpetajad kasutab seda eelkõige just erialase uuema info saamiseks. Ka õpilastele aine edasiandmisel peetakse internetikeskkonnast tulenevaid võimalusi üsna sobivateks – 74% kutseõpetajatest pooldab e-õppe kasutamist oma erialal.

Ajendid, mis on motiveerinud kutseõpetajaid oma karjääri jooksul uusi teadmisi ja oskusi omandama, on väga mitmekesised. Peamised tegurid on seotud vastavas valdkonnas toimunud muutustega, muutustega õpetajakoolituse nõuetes või õpetatavate ainete, õppematerjalide ja meetodite osas, tööandjatele saadav tagasiside. Ka õpilaskontingendis toimunud muutused on olnud motiiviks uute oskuste ja teadmiste õppimise juures.

Üldiselt on kutseõpetajate suhtumine täienduskoolitusse soosiv – 19% hindab koolituse kasulikkust väga kõrgelt ja 48% kõrgelt. Ei ole olulist seost õpetaja vanuse ja teadmiste/oskuste täiendamise soovi ning täienduskoolitustel osalemise vajalikkuse hinnangu vahel. Vanema põlvkonna õpetajad on sarnaselt noortega valmis õppima. Kutseõpetajad peavad oma teadmiste ja oskuste pidevat täiendamist väga oluliseks – 98% vastanutest leiab, et see on nende ameti puhul vajalik.

Täienduskoolituste kutseõpetajatele kättesaadavamaks muutmine on oluline eesmärk koolitussüsteemi arendamisel. 40% kutseõpetajatest leiab, et erialased koolitused on neile piisavalt kättesaadavad, 9% väidab, et neil üldiselt pole võimalusi erialastel täienduskoolitustel osaleda. Pedagoogiliste ja üldoskuste omandamise osas on olukord küll pisut parem – 49% leiab, et võimalusi koolitustel osaleda on piisavalt, 7%, et võimalusi üldiselt pole. Seega tuleks keskenduda eelkõige erialaste koolituste kutseõpetajatele kättesaadavamaks muutmisele. Peamised takistused koolitustel osalemise puhul on õpetajate tihedast töögraafikust tulenev ajapuudus; kursuste puudus, eriti erialaste kursuste osas; kursuste kallidus ning probleemid tasumisel. Samuti on takistuseks asendajate leidmise koolituste ajaks.

Pedagoogilistest ja üldoskuste alastest koolitustest soovitakse läbida kõige enam psühholoogia (nii üldpsühholoogia, pedagoogilise psühholoogia kui suhtlemispsühholoogia) alaseid koolitusi. Samuti on suur huvi (uute) õpetamismetoodikate, andragoogika, didaktika, HEV õppija, e-kooli ja uute infotehnoloogiliste vahendite kasutamise vastu.

Praktikajuhendajad

Uurimuse üheks oluliseks sihtrühmaks olid ettevõtete poolsed praktikajuhendajad. Tegemist on üldjuhul ettevõtete töötajatega, kes asuvad ettevõttesse praktikale tulnud

õpilasi töökohal juhendama. Nende roll kutseõppes on tähtis, kuid praktikajuhendajad ise ei ole oma rolli olulisust selgelt teadvustanud. Paljud praktikajuhendajad ei soovinud vastata, kuna leidsid, et ehkki nad tegelevad juhendamisega, ei ole neil otsest sidet kutseõppega. Sellise suhtumise põhjuseks võib olla asjaolu, et suur osa praktikajuhendajatest on juhendajaks asunud eelkõige ametirollist tuleneva kohustuse tõttu.

Küsitletud praktikajuhendajate puhul on suures osas tegemist ettevõttes üsna kõrget positsiooni omavate töötajatega – kas siis juhtide või spetsialistidega, kelle üheks tööfunktsiooniks on praktikantide juhendamine. Praktikajuhendajatel on suhteliselt kõrge haridustase, kuid spetsiifilist juhendamisalast koolitust on saanud vaid 14% praktikajuhendajatest. Valdavalt on praktikajuhendajaks keskealine, suhteliselt kõrgel positsioonil ja hea haridusega töötaja, kes on juhendanud noori keskmiselt 3-5 aastat.

Sarnaselt kutseõpetajatega peavad praktikajuhendajad oma töös kõige enam vajaminevaks üldoskuseks suhtlemisoskust. Kutseõpetajatest enam tähtsustatavad praktikajuhendajad juhendamis-, meeskonnatöö- ja juhtimisoskust.

Suur osa praktikajuhendajaist täiendavad ennast iseseisvalt. Nii nagu kutseõpetajategi puhul, õpivad praktikajuhendajad peamiselt erialaajakirjadest, internetist, koolitustelt. Kutseõpetajatest tunduvalt enam õpivad nad aga oma kolleegidelt. Üldised põhjused, mis takistavad koolitusel käimist, on sarnaselt kutseõpetajatega ajapuudus, kursuste puudus ja/või nende kõrge hind. Praktikajuhendajate puhul on aga erialane koolitus neile kättesaadavam kui pedagoogiline. Tõenäoliselt on siinkohal põhjusteks nii ettevõtete vähenenud soov inimesi pedagoogilisele koolitusele suunata kui ka infopuudus. Kõige tõhusamaks praktikajuhendajale vajalike oskuste ja teadmiste omandamise võimaluseks peetakse aga praktikante suunava kutseõppeasutuse poolt pakutavat koolitust.

Üldiselt hindavad praktikajuhendajad koostööd kutseõppeasutustega üsna kõrgelt, kuid siiski on neil ettepanekuid edasise koostöö parandamiseks. Praktikajuhendajate ootused kutseõppeasutusele praktika heaks toimimiseks seonduvad väga paljude erinevate aspektidega. Oodatakse õpilaste paremat teoreetilist ettevalmistust; õpetajate aktiivsemat osalemist praktika käigus; selget infot selle kohta, millised ülesanded/nõudmised on kutseõppeasutus praktikandile praktika ajaks püstitanud; infot selle kohta, mida õpilased on teoorias eelnevalt õppinud; senisest enam suhtlemisoskuse õpetamist; seda, et praktika aeg ja seatud ülesannete maht oleks vastavuses ning kooli poolt praktikantidele seatud nõudmised vastaksid reaalsele tööelule jne.

Õppejõud

Kutseõpetajaid koolitavate õppejõudude küsitlemise puhul tekkis probleem vastajate leidmisel. Paljud kutseõpetajatele loenguid lugevatest õppejõududest keeldusid vastamast põhjendusega, et nad ei määratle end kui kutseõpetajate koolitajad.

Õppejõud hindavad kutseõpetajate huvi koolituse suhtes üldiselt mõõdukaks. Kõrgemaks hindavad õppejõud kutseõpetajate huvi erialastel täienduskoolitustel osalemise vastu, madalamaks aga kutseõpetajate huvi üld- ja pedagoogiliste täienduskoolituste vastu.

Erialastel koolitustel osalemise peamiseks takistuseks peavad õppejõud koolituste kõrget hinda ning seda, et sageli tuleb õpetajatel ise koolituste eest tasuda.

Õppejõududel küsiti, milliseid täienduskoolitusi läheb kutseõpetajatel nende hinnangul kõige enam vaja. Valdkonnaspetsiifiliste koolituste osas soovitakse õppejõudude arvates eelkõige erialaste uuendustega seotud koolitusi – see puudutab nii uute tehnoloogiate, materjalide, töövõtete kui valdkonna trendide alaseid koolitusi. Üld- ja pedagoogiliste koolituste osas vajavad kutseõpetajad õppejõudude arvates psühholoogia- ja didaktikaalaseid täienduskoolitusi. Võib öelda, et paljuski ühtib õppejõudude arvamus kutseõpetajatele vajalikest täienduskoolitustest kutseõpetajate endi arvamusega.

Hetkel toimivat kutseõpetajate taseme- ja täienduskoolitust hindavad õppejõud rahuldavaks või pigem halvasti toimivaks. Tasemekoolitusega ollakse üldiselt rohkem rahul kui täienduskoolitusega. Enamus õppejõude peab kutseõpetajate koolitussüsteemi parendamist vajalikuks.

Vastandlikke hinnanguid anti praegustele täienduskoolituste kursustele – ühelt poolt märgiti, et sarnase sisuga koolitusi on liiga palju ja see hajutab ressursi, teiselt poolt sooviti suuremat hulka kursuseid, kus õpetajad saaksid osaleda.

Projekti „Kutseõpetajate väljaõppe ja täienduskoolituse süsteemi arendamine” esimese etapina TLÜ Haridusuuringute Instituudi poolt läbi viidud vastavasisuline rakendusuuring on andnud adekvaatse lähtematerjali kutseõppega seotud spetsialistide hariduslikust taustast, pädevustest ja täienduskoolituse vajadustest ning toetab kutseõpetajate koolitussüsteemi põhimõtete arendamist. Nimetatud projekti tegevustest saab ülevaate REKK- i kodulehelt (www.ekk.edu.ee).